

Úvod do filosofie [1976]

12. 1. 76

(K) ... tak jsme se trošku na tom domluvili, jestli by to nešlo, možná, téma víra a věda, a možná, objektivita vědy, a možná souvislost s vírou... já nevím. Mně by se třeba líbilo, četl jsem od Heisenberga Filosofie a fyzika, třeba takovým nějakým stylem tohle téma zpracovat. To tedy mluvím za sebe. Nevím jak ostatní by to ... tohle téma pojali.

(L) Takže to je váš hlas; vy jste se tedy nedomlouvali? Tak se k tomu vyjádřete ještě ostatní ... Měl jste tedy na mysli takový tip anebo přímo číst toho Heisenberga?

(K) Takový tip - anebo třeba i číst.

(L) No, konec konců i tak bychom to mohli udělat. Filosofie je taková podivná věc, že tam je možno začít odkudkoliv. Neexistují žádné přirozené počátky filosofie, jako třeba každá věda má nějaké základy, z těch se vychází a na těch se staví. U filosofie tomu tak není; tam se může začít kdekoliv a z jakéhokoliv místa lze dojít kam je potřeba. A tak to je jedno; můžeme začít Heisenbergem nebo někým jiným, nebo jenom tak mluvit, a pak zkoumat, co jsme vlastně řekli, a nakonec se dostaneme... Ten Heisenberg dává určitou tematiku, tak...

(K) My jsme si říkali, že by nemělo smysl probírat třeba existencialismus, jak se třeba probíral nějaký ten Heideggerův text. Nám by spíš šlo o to, když půjdeme do praxe, a teďka se tam náhodou setkáme s někým, kdo je trochu povzdělanější, abychom se dovedli postavit na rovinu, kdyby začal něco vychvalovat z určité vědecké oblasti, a řekl by, že víra tyhle problémy neřeší. Možná v tom smyslu, že by se nám jednalo - to je můj takový osobní návrh - že by bylo zajímavé pozorovat, jak nadhazuje problémy filosofie, jak biblické myšlení a jak to řeší třeba úplně jiným stylem. A zase nevím, jak ostatní... teda dohodli jsme se na tom, aby to bylo prakticky použitelné tak jako řekněme pastoračně, nebo skoro tak nějak...

(L) V tom případě ovšem, to by věcně naprosto vyhovovalo, přijmout to téma, jak se obvykle traktuje, víra a věda, a teď analyzovat, co to znamená, nejdříve vyložit, jak se to obvykle vykládá, pak provést kritiku, je-li to oprávněné, takhle to stavět, co to je vlastně věda a co víra. To by byla cesta. Ale nevím, zda tušíte, že tímhle se vydáváte na cestu dost ... obecně nesdílenou, když to budete dělat se mnou. Mám za to, že ten obvyklý způsob, jak se to dělá, i z pozic theologických, že je nesprávný; budu navíc nucen přitom trochu fušovat do theologie, což by nemělo vadit, protože vy mne budete mít příležitost klepat přes prsty, ale bude to určitá taková -- já se domnívám, že to k něčemu bude, i prakticky, ale vám se to možná nebude zdát. No ale to se tedy uvidí. Tak to jenom jako malé varování předem.

... funkcí a celou řadu rovin. Každá definice filosofie je pochybná, protože chce uzavřít filosofii do něčeho hotového, předem daného. Později budeme mít příležitost na mnoha místech k tomu, abychom si ukázali, proč filosofie takto definovatelná není. Předem bychom mohli říci asi tohle: filosofie se liší od vědy tím, že zatímco je věda neschopná se stát sama svým vlastním předmětem, tj.

např. fyzika není legitimním tématem fyziky – fyzika se zabývá třeba gravitací, elektrony, elektřinou nebo optickými jevy apod., ale nemůže se zabývat fyzikou; chemie nemá metody, jak analyzovat a syntetizovat chemii, zabývá se sloučeninami, ale ne chemií; žádná věda není schopna se plně zabývat sebou samou. Jsou některé vědy, které se zčásti mohou zabývat samy sebou zabývat. Tak např. psychologie je schopna se zabývat psychologií, tj. je možno třeba studovat nějakého konkrétního psychologa, a zařadit ho jako psychologický typ. Ovšem tím jeho teorii nebudeme zcela právi, a to tak málo jako když někdo vykládá o Nietzscheovi a jeho filosofie, a hlavní důraz klade na to, že to byl blázen, že se zbláznil. Že se zbláznil, to je pravda, a že ten proces pokračoval dost dlouho a že v řadě textů, které Nietzsche napsal, když ještě nebyl zcela mimo sebe, že se najdou toho příznaky. Ale vyložit jeho filosofii z toho, že byl blázen, je prostě nesmysl. Zrovna tak jako je nesmysl vyložit růži z hnoje, z něhož roste.

Jediná „věda“, která je schopna se zabývat sebou samotnou, je filosofie. Ale jestliže se filosofie právě tímhle ode všech věd liší, tak je otázka, proč bychom ji měli nazývat vědou. Ta věc je ... asi tak, jako... biologický člověk patří mezi primáty, takže je to vlastně opice, taková zvláštní opice. Ale liší se ode všech opic některými význačnými znaky, tak např. tím, že mluví. Ta otázka tu je tedy, jestliže se liší něčím podstatným ode všech opic, tak proč bychom měli o člověku mluvit jako o opici? Z téhož důvodu je otázka, proč bychom o filosofii měli mluvit jako o vědě, když je to zcela zvláštní věda, tak jako člověk je zcela zvláštní opice. Takže je to sice zatím terminologická otázka, vždyť jsme zatím ještě nedefinovali ani, co to je vůbec věda, ale zdá se, že to je nevýhodné mluvit o filosofii jako o vědě. Těch důvodů, proč je nevýhodné mluvit o filosofii jako o vědě, je ovšem celá řada. Jeden z hlavních je třeba v tom, že každá věda je speciální věda, tj. má svůj vymezený obor skutečnosti, jímž se zabývá. Ale filosofie takový obor nemá; filosofie se zásadně může zabývat a také zabývá vším, tj. čímkoliv. Takže vším, čím se zabývá věda, vším tím se může také zabývat filosofie. Ovšem zabývají se tím jinak, a u filosofie je podstatné to, že vždycky, ať už se zabývá čímkoliv, tak ta filosofičnost spočívá v tom, že se to vztahuje k celku, kdežto věda na ten celek zapomíná – a to každá věda. To je druhý důvod, proč filosofii není dobré považovat za vědu, protože věda, je vždycky speciální, odborná věda, jejíž předmět je vymezen. Kdežto filosofie svůj obor vymezen nemá, zásadně se může zabývat čímkoliv. Ale filosofické je to zabývání se čímkoliv jenom potud, pokud to cokoliv je vztahováno k celku, a tu právě žádná věda nedovede. Žádná věda se nedovede vztáhnout k celku. No, ale to jsme řekli jen tak provizorně, k tomu se budeme mít možnost ještě vrátit jindy.

Filosofie je – řekl jsem, že to má celou řadu rovin, tak jedna z těch rovin je, že filosofie je prostředkem nebo orgánem sebeuvědomění člověka. My tak zhruba chápeme, co to je sebeuvědomění. To znamená, že člověk si uvědomuje sám sebe. Co to asi znamená? Že na sebe nezapomíná; třeba když někdo je v davu zachvácen davovou psychózou a dělá věci, které by normálně sám nikdy nedělal, tak vlastně na sebe zapomíná. To je však nefilosofické, protože filosofie má takovou ctižádost (resp. filosof, filosofující člověk), když něco dělá, že chce vědět, co vlastně dělá. Ne jenom, že to dělají druzí, že to je zvykem, ne že to dělá maně, aniž si to uvědomí – ale chce vědět, co dělá a proč to dělá. To

budeme mít také příležitost se k tomu ještě vrátit, co to vlastně znamená, to sebeuvědomění, ale už tím, že jsme o tom začali mluvit, je tam vlastně přítomno to vědomí. To je to téma, o kterém máte uvažovat a které máte učinit předmětem takového jakéhosi zamyšlení.

Samozřejmě hned na začátku musíme říci – a to jsem připomněl, že filosofie má různé vrstvy – to sebeuvědomění člověka, to není jediná vrstva. Příkladně bychom mohli jmenovat ještě další dvě vrstvy nebo dvě složky filosofie. Když mluvíme o tom sebe-vědomí nebo lépe sebe-uvědomění (německy to je přesnější: Selbstbewusstsein) (český význam sebevědomí je speciálnější, znamená např. nemít komplexy) – Selbstbewusstsein je tedy ne sebevědomí, to je příliš doslovný, etymologický překlad, to sebeuvědomění je takové vědomí, jímž se člověk vztahuje k sobě samému. No ale samozřejmě vědomí se jenom ve zvláštním případě ve vztahu k sobě; přesně: člověk se jenom ve zvláštním případě ve svém vědomí vztahuje sám k sobě, většinou se vztahuje k něčemu jinému. No a to něco jiné je – řekněme – skutečnost. Filosofie se tedy také musí samozřejmě, nezbytně vztahovat také ke skutečnosti. Nejenom tedy že je sebe-uvědoměním člověka, ale současně je jakýmsi důkladně založeným, promyšlením atd., náročným vědomím, uvědoměním skutečnosti. Chce proniknout nejen k sobě, tj. člověk ve filosofii neproniká jenom k sobě, ale proniká také ke skutečnosti.

A pak je ještě třetí téma, které možná na první pohled vypadá nesrozumitelně – k tomu se budeme také ještě moci vrátit víckrát totiž: kromě toho, že jsem tu já, a že tu je skutečnost, tedy kromě toho, že já se ve svém vědomí mohu vztahovat k sobě a ke skutečnosti, tj. k věcem kolem sebe, tak já chci sebe pochopit a tu skutečnost poznat v pravdě. A pravda je něco jiného než skutečnost, a něco jiného než já. Pravdu nemohu vyvodit ani ze sebe, ani ze skutečnosti. Skutečnost naopak potřebuje pravdu k tomu, aby se ukázala v pravém světle, totiž právě ve světle pravdy. Skutečnost sama v sobě bez světla pravdy je temná a význačná.

Tak například se filosofie zabývá těmito třemi okruhy tematiky: člověkem samotným, tj. ve filosofii se člověk zabývá sebou samým a ostatními lidmi jako ne-předměty, ale jako svébytním, nebo jako bytostmi, které mají svébytí a které mají sebeuvědomění, a za druhé se zabývá věcmi kolem sebe, kolem nás, filosof se zabývá věcmi, kterou jsou kolem nás, tedy nejenom kolem něho, to by bylo příliš vztaheno k němu, ale kolem nás, ve světě. A dále se filosofie vztahuje také k pravdě. Ten vztah k pravdě je ovšem jiný než vztah ke skutečnosti. Ke skutečnosti se člověk vztahuje – to budeme později korigovat, ale předběžně se takto musíme vyjádřit: ke skutečnosti se vztahuje jako k něčemu, co je před ním jako předmět (něm. – Gegenstand, co stojí před). Ale pravda není nic, co stojí před námi, pravda není předmět. Pravda je spíš něco, z čeho žijeme. Když se obrácíme k tomu, co je před námi, tak pravda je spíš za námi. Když se obrácíme zády k tomu, co je před námi a chceme hledět na pravdu, tak pravda nám mizí. My nedovedeme říci, co je pravda. My musíme vždycky říci, jaká je pravda o něčem. Sama pravda je neuchopitelná, „o ničem“; pravda se musí vždycky vztahovat k něčemu. A tak když sloužíme pravdě, když jsme poslušni pravdy, když nasloucháme pravdě a když ji činíme, tak je to vždycky tak, že přicházíme jakoby z pravdy nebo pověření pravdou k něčemu jinému, ne k pravdě,

přicházíme do situace, kam vneseme pravdu, kde vyneseme soud, přineseme poselství, jež není naše, jímž jsme pověřeni. A tak vneseme do té situace něco, co tam nebylo, totiž právě to světlo pravdy, osvětlíme ji. A to je tedy něco jiného, docela jiného než skutečnost. Kdybychom řekli, že to je také skutečnost, tak přinejmenším musíme dobře vědět a přiznat, že to je jiná skutečnost než všechny ty předměty, procesy, situace atd. kolem nás. A tak musíme přinejmenším tyto tři okruhy předpokládat, ve filosofii. Těch okruhů, jak se ukáže, je víc, ale toto jsou tři základní.

A tak to jsme si řekli, že sobě chce člověk porozumět; skutečnost kolem sebe a před sebou chce poznat, chce si o ní učinit jasno; ale pravdě se může dát jenom do služeb. Jestliže toto jsou ty hlavní okruhy filosofické, předběžně viděno, tak tam na tom vidíme, jak ve všech těchto třech případech tento vztah člověka ve filosofii resp. filosofický jeho vztah k sobě, k předmětné skutečnosti a k pravdě je vztahem vědomí, ve vědomí, prostřednictvím vědomí. A proto se musíme ptát, co to je to vědomí. Místo filosofie, jak se alespoň na první pohled zdá, je v lidském vědomí. Filosofie je věcí vědomí. Filosofie se nedělá rukama, neprovozuje se pomocí nástrojů a přístrojů (jako je tomu ve vědě, neboť ta pracuje do velké míry s přístroji a pomocí přístrojů), filosofie se dělá, když myslíme, čili když si jsme vědomi. A teď se tedy musíme tázat, co to je to vědomí. A samozřejmě na prvním místě budeme vycházet z lidské zkušenosti, a nikoliv tedy z nějakých úvah, jaké jiné vědomí by mohlo ještě existovat, zda zvířata mají také nějaké vědomí a jaké atd. – A teď tu otázku přeskočíme, co to je to vědomí, protože to máte za úkol o tom do příště uvažovat, a připomeneme si jenom to, že k základní struktuře vědomí náleží toto: Když jsem si něčeho vědom, tak to znamená: JÁ jsem SI vědom NĚČEHO. Tak především tam jsem já, a pak je tam něco. Ve vědomí se nějakým způsobem vztahuji já k tomu něco. To něco mohu být také já, čili já se mohu ve svém vědomí také vztahovat sám k sobě – ve zvláštním případě. Já se pak stávám současně tím něco. Důležité je, že tam v češtině (a nejenom v češtině) je to SI: jsem SI vědom, uvědomuji SI. Proč to tam je? Neříkáme, že uvědomujeme situaci, ale že SI ji uvědomujeme. To je dost zvláštní. Ve vědomí totiž nejenom se JÁ vztahuji k předmětu, k věci, k něčemu, ale já se k tomu NĚCO, k tomu něčemu vztahuji tak, že SI toho jsem vědom; to znamená, že já se k tomu vztahuji tak, že přes to NĚCO se zase zpět vztahuji k sobě. SOBĚ jsem věci vědom. To vědomí vychází tedy jakoby ze mne, dotýká se jakoby věci, ale je to stále mé vědomí, neztrácím je, naopak je teprve získávám v tom návratu. Já něco z té věci uchopuji a přináším, přitruhuji k sobě, já se toho zmocňuji. Ve vědomí jsem si vědom něčeho, ale to něco přitahuji, přitruhuji k sobě. Tedy přes něco se vztahuji k sobě. Tady je velice důležité si tohle uvědomit, takže když věda – a to se dotýkáme první věci, kterou máme před sebou, totiž tzv. objektivitu vědy, jak vy jste se zmínil – věda se domnívá, že se zabývá jenom předměty. Dokonce ideálem objektivitě vědecké je, aby tam toho subjektu bylo co možná nejméně. Je třeba udělat pokus, experiment tak, aby to samo ukázalo, jak se věci mají, a aby se to ukázalo naprosto nezávisle na subjektu, který ten experiment provádí. Proto třeba základním předpokladem toho, aby nějaký nový experiment byl uznán, je, aby byl reprodukovatelný v jiné laboratoři, v kterékoli jiné laboratoři na světě, která má podobné, přesně však definované zařízení. Nezáleží na tom, kdo to dělá, záleží na tom, aby to dělal

přesně tak, jak zní předpis a popis experimentu. A když se metody i podmínky zachovají, a všechno je náležité podle předpisu, tak to každému musí vyjít, a každému stejně, ať je to Američan nebo Afričan nebo kdokoliv. A tak ideálem vědy je vyloučit subjekt ze zájmu, ale nejenom ze zájmu, ale vyloučit ho co nejlépe ze hry. A teď když my filosoficky, v tom kritickém přístupu k vědě, uvážíme, co to vlastně znamená, že si věda myslí, že může vůbec ten subjekt vyloučit a že se jí to dokonce daří, tak se nám to okamžitě vyjeví jako zamlčování a zapomínání. Ten subjekt tam fakticky ovšem musí být, kdyby tam nebyl, není žádná věda, žádný experiment, žádné bádání vůbec možné, protože se to nikdy nedělá samo – musí to dělat vždycky někdo. Samozřejmě může být buď Američan nebo Afričan, muž nebo žena, stařec nebo mladík atd. – ale vždycky to někdo být musí. Ten experiment se prostě sám neudělá, nenaaranžuje. Ten subjekt tam vždycky musí být. Jak to, že si věda myslí, že ho může vyřadit ze hry? To je třeba analyzovat, proč si to vlastně myslí. To je přece chyba; to je vážný nedostatek. Proč si to vlastně věda myslí a proč to chápe jako svůj cíl, jako ideál svého přístupu a poznání vůbec? Je to ovšem možno analyzovat psychologicky, ale také ideologicky – a zejména filosoficky: proč tomu tak je? My jsme si tady přece řekli – a plně si to uvědomujeme – že když si je člověk vědom něčeho, tak že toho něčeho je vždycky vědom SOBĚ. Jak to, že na to věda zapomíná? A jaké důsledky pak nutně má takové zapomínání?

(K) Můžu se na něco zeptat? Když tedy, jak jste udělal to základní rozdělení: člověk, skutečnost, pravda, tak vlastně věda jako kdyby uznávala jenom člověka a skutečnost, a tu pravdu jako takovou odmítala nebo neviděla, jako kdyby si chtěla vydělit, oddělit, vycucnout ze skutečnosti.

(L) Ano, do značné míry tomu tak je, ale věda to ovšem nemůže dost dobře přiznat. Věda odedávna tvrdí, že jí jde o pravdu. Dokonce emocionálně takovým základním motivem bádání alespoň kdysi bývalo (dnes je to trochu jinak) jakési nadšenectví, nadšení pro poznání, jak se to vlastně má, jak to ve skutečnosti je, jak to je opravdu. Řada lidí, kteří riskovali hodně, když se probíjela např. sluncestředná soustava proti bývalé zeměstředné, to dělala čistě z takového nadšenectví pro pravdu. V tom nemusily být ty motivy, které tam viděli takové ti podezíraví církevní představitelé, kteří v tom hned viděli hereze apod. Ten rozhodující argument byl: koukni se dalekohledem, a co tam tedy vidíš? Žádné povídání a spekulování – koukni se, abys viděl, jak to tam skutečně je. A popiš tu skutečnost jen tak, jak je, jak ji vidíš. Ta nadšenost pro pravdu tam nepochybně je. Jenomže tady se musí zjistit, o čem se vlastně mluví, když se mluví o pravdě. A ta věda, když mluví o pravdě, tak mluví o něčem jiném. A ovšem není to jenom její vina; to co říká věda o pravdě – protože žádná věda totiž není schopna a není kompetentní mluvit relevantně, legitimně o pravdě, neboť ať vezmeme jednu za druhou, všechny vědy mají svůj obor, – chemie, jak může taková chemie mluvit o pravdě? A přece se toho dovolává. Astronomie se pořád dovolávala pravdy; ale cožpak vidí pravdu v dalekohledu, nebo snad může vypočítat gravitační působení pravdy apod.? Ty metody na to vůbec nemá, ale pořád mluví o pravdě. No a protože na to ty metody nemá, nemá na to ani aparát myšlenkový, tak to připodobňuje nevědomky tomu, čím se zabývá. To je jedna věc; a za druhé je v tom ovšem vždycky nějak závislá na nějaké staré filosofii, která to kdysi svými

prostředky myšlenkově uchopila, a v té vědě to pak nekriticky přetrvává, protože věda sama už to není schopna kriticky prověřit, neboť na to nemá metody. A tak to dělá laicky, pokud to vůbec dělá – ale většinou si to ani dost neuvědomuje a je to pro nic něco tak samozřejmého, že o tom ani neví a nepřemýšlí. Čili je to vysloveně záležitostí nevědecké partie každé vědy. A tak prostě zůstává v zajetí těch starých filosofických, ve filosofii samotné již dávno ndržených a překonaných předpokladů. A staré filosofické předpoklady, dosud takto nelegitimně přežívající, říkají co: že pravda je shoda myšlení se skutečností. Co je myšlení, to víme, vždyť je nám to nejbližší; co je skutečnost, o tom bychom se mohli celkem dost domluvit, že to je něco nezávislého na nás, no a shoda mezi tím naším myšlením a skutečností je pak pravda. Tím jsme si řekli, co to je pravda, tím to je definováno, no a teď už budeme jenom sledovat, zdali se naše myšlení s tou skutečností shoduje či ne. Budeme se snažit to poměřit tak, že řekneme: koukni se do dalekohledu, co tam vidíš? Vidím tam třeba prstenec kolem Saturna, nebo malé měsíčky kolem nějaké planety atd. A když to vidím, tak co si o tom myslím? Že to je měsíc, satelit, anebo že to je ještě nějaká planeta, nebo že to je hvězda. A teď zjistím: kdyby to byla hvězda, pohybovalo by se to zdánlivě na obloze tak a tak – a pohybuje se to tak skutečně? Ne-li, není, nemůže to být hvězda. atd. atd. A vše se zdá být naprosto jasné: buď se mé myšlení a mé výroky shodují anebo neshodují se skutečností – a je možno to velmi dobře kontrolovat. Teprve filosofická kritika ukáže, že to je naprostý nonsens; to jsme právě četli s Kašparem a dalšími, jak Heidegger postaví na začátku své studie o podstatě pravdy takovou báječnou, fantastickou otázku, která to všechno postaví na hlavu. Stačí, že to slovo shoda vezme doslovně a plně vážně: co se tu vlastně shoduje? Kde je tertium comparationis? Kovová pětikoruna – a myšlenka, pojem kovové pětikoruny. Skutečná pětikoruna je kulatá, pojem nemůže být kulatý; pětikoruna je kovová, pojem nemůže být kovový; za pětikorunu si mohu koupit to a to, za pojem pětikoruny si nemohu koupit nic. Tak kde je jaká shoda? A najednou se ukáže, že obrovská tradice mnoha set, vlastně tisíců let je dnes už bez kořene, bez základu, že to je předsudek, pověra, naprosto nedoložená, falešná myšlenka. A teď stojí před filosofem úkol, ukázat, kde se to vlastně vzalo, jak ten nesmysl vůbec vznikl, jaký smysluplný základ to původně mělo. Je to třeba nějak rozumně pochopit a vyložit, nejenom odmítnout. A také je třeba zjistit, co se vlastně stalo, že o tom základu dnes už nevíme – co se vlastně změnilo, že to je dnes už ndržitelné? Asi to tenkrát znamenalo něco jiného, takže i z toho důvodu musíme dnes jít zase až k základům a vytvořit si novou koncepci, nový náhled na celou záležitost.

Tak to je jenom tak stručně na ukázkou, jak když ta věda se dovolává pravdy, že – jak se ukazuje – vlastně neví, co dělá. A když to takhle odhalíme, tak je pravda, co jste řekl, že věda vlastně s tou pravdou nemá co dělat. Ovšem když se na to takto pečlivě podíváme, tak se nakonec ukáže, že nejenom ztrácí tu pravdu, ale ona ztrácí také člověka, protože z něho dělá předmět, jednu věc mezi ostatními věcmi. Věda se nedovede zabývat člověkem jinak, než jako kdyby to byl také jenom předmět, tedy jakožto předmětem. No ale člověk není předmět; tedy když z něho věda dělá předmět, tak vlastně skutečného člověka ztrácí. Podobně jako když z pravdy udělá shodu, tak skutečnou pravdu ztrácí. A posléze zbývá alespoň ta skutečnost. Je věda schopna udržet alespoň tu skutečnost? Tady jde o to,

můžeme-li říci, že skutečnost opravdu je předmět, předmětná, je-li předmětem a ničím než předmětem, má-li vsutku jenom předmětný charakter. Ale ukáže-li se, že sama skutečnost není na pouhou předmětnost redukovatelná, že má jenom předmětnou stránku, ale sama je něčím víc než tou předmětností, tak se ukáže, že vlastně věda za skutečnost nám podstrčila náhražku v podobě předmětnosti, a že tedy de facto pravou skutečnost, skutečnou skutečnost ztrácí. To ovšem je řečeno jen v náznaku a velmi stručně, a bylo by nutno se tím zabývat důkladněji – ale já tím chci naznačit alespoň jen to, že ta filosofická kritika vědy jde tak daleko, že nakonec té vědě upře nejenom přístup, legitimní a smysluplný přístup k pravdě, ale také přístup k člověku a nakonec přístup ke skutečnosti samé. Je podivuhodné, že takováto filosofie nemusí být nutně nepřátelská vědě, jít odjinud a ukazovat na vědu, co pochybného dělá, ale že dokonce vědci sami – vždyť jsme si řekli, že v rámci své vědy nejsou schopni se zabývat sebou samými a svou vědou – tak vlastně oni jako laici fušují do filosofie. A tak jako fušující a diletantští filosofové tito vědci někdy řeknou něco velmi obdobného. Když např. se podíváte, co je podstatou filosofie pragmatismu, tak to jsou všechno vědci, kteří přešli do filosofování. Pragmatismus začal takhle. Heisenberg je ostatně také vědec, který přešel do filosofování, i když ovšem to není pragmatista. Pragmatisté, tj. zejména např. James a Dewey, psycholog a pedagog, ti říkají, že vlastně nedává smysl mluvit o pravdě, že se vlastně může mluvit jen o tom, že to funguje, že to je užitečné, úspěšné atd. My vytvoříme prostě jistou teorii, a když se podle ní řídíme, tak nám to vychází a funguje. Je-li to pravda nebo ne, to nedává smysl. Něco podobného najdeme také u logického pozitivismu a novopozitivismu, ostatně nejen Wittgenstein apod., ale i ten starší německý, od Carnapa dál. Tam všude je vlastně slovo pravda něco, co nedává smysl. To Kozák vždycky vzpomínal že když byl Carnap ještě v Praze, tak při diskusi, kde se objevily argumenty nebo námítky proti Carnapovi, tak on to chtěl slyšet ještě znovu, naslouchal, říkal, že mu to nedává smysl – a to do té doby, dokud se to neřeklo jeho terminologií, jeho hantýrkou. A když to někdo udělal, tak už to samozřejmě bylo zbaveno všeho toho, v čem byl vlastně problém. Takže to sami vědci jsou dnes už nakloněni se vzdálit od problematiky pravdy, resignovat na ni. To není jenom kritika z nějakých pozic mimovědeckých, ale dokonce taková zvláštní laická, diletantská filosofie některých těch vědců samotných. To si vědci sami uvědomují, ovšem nikoliv v rámci vědy, protože to dělají neodborně, diletantsky. Pokud by to dělali odborně, tak se tím vlastně vůbec nemohou zabývat. Ale ...

(konec 1. strany kazety č. 9-89 z 12. 1. 1976).

(Dále začátek str. 2 téže kazety.)

No ale možná, že bychom mohli tady skončit. Jednak je osm hodin, jak koukám, ... Jenom jednu věc bych ještě řekl. To bude druhé téma, ale spíš to bude téma ne proto, abyste to promýšleli, ale abyste věděli, o čem budeme příště mluvit. Totiž to, že se člověk přes vztah k předmětu vztahuje k sobě, znamená, že se vlastně opouští, jde k předmětu, ke skutečnosti, a zase se vrací k sobě. To je takový zvláštní pohyb: vychází ze sebe, obrací se k sobě. Jak jsme si to naznačovali, je to jasné, že to není prostorové, to nechme stranou. Ale něco tohoto typu v tom je. No a tohleto vrácení se k sobě, ten obrat, ohýbání, tomu se

tradičně říká reflexe. Flexe, to je ohýbání, to se ještě dnes docela technicky používá, a re- znamená vždycky jakýsi návrat, jakési opakování, opět někam obrátit. V reflexi se tedy člověk obrací, vrací zpět, vychází ze sebe a zase se vrací k sobě. Reflexe je způsob, jímž se vědomí vztahuje samo k sobě. A tímhle se budeme příště zabývat. Protože k lidskému vědomí náleží nejenom, že víme, ale že víme, že víme. Když někdo ví, že ten pán, co bydlí nad námi, se jmenuje František Vomáčka, a neví, že to ví, tak to vlastně neví. On to někde slyšel, takže když mu to někdo připomene, tak si vzpomene, á, vlastně, vždyť jsme už o tom mluvili! Ale to až mu to někdo připomene. Jinak i když to ví, a neví, že to ví, a myslí si tedy, že to neví, tak to vlastně opravdu neví. A řekne: Nevím. Až později si možná vzpomene, že to ví. K tomu, abychom skutečně něco věděli, tak musíme vědět, že to víme; zejména abychom to účinně, použitelně věděli. To je taková dost zvláštní záležitost. A to je taková poslední věc, již se dotkneme ještě toho tématu filosofie.

Totíž je pravděpodobné – teď si dovolíme takový exkurs, který by mnoho lidí odmítlo s tím, že co o tom víme, že? – že zvířata také nějak vědí. Alespoň v bibli např. máme poukaz k tomu, že dobytče zná svého pána, svého hospodáře. Já myslím, že všichni, kdo máme trochu vztah k nějaké domácí zvířence, tak že jsme si toho museli všimnout. Těžko bez toho vyložíme chování psa, koně, kočky apod., ale také husy atd., kdybychom nepředpokládali, že něco jakoby vědí. Ale určitě víme, že tam není ta reflexe; oni jistě nevědí, že něco vědí. Chovají se, jako že vědí, z jejich chování je zřejmé, že tu je nějaké vědomí a nějaká vědomost, ale není to to vědění, o jakém mluvíme u člověka, tj. to vědění, které si je sebe vědomo. Když pes pronásleduje cizince nebo kočku či zajíce, a ta kořist utíká, skáče přes potok, tak ten pes nějak samočinně, mimoděky jde po nejkratší spojnici, která se stále mění, protože kořist stále utíká a kličkuje, ale pořád míří tak, aby to znamenalo nejkratší přístup. Nebo přes ten potok si odhadne, jak se asi má odrazit, a skočí přes ten potok. Nespadne do vody. Kůň při dostihu nějak ví, jak má skočit, jak se má odrazit, když je veden přes vodní příkop. Není možné, aby to nevěděl (i když jeho odhad může být napoprvé nesprávný, ale časem jej opraví), něco musí vědět – ale neví, že to ví. Je tam něco jako takové předběžné vědění, proto-vědění, ale ještě to není plné vědění, jak je známe u člověka. To je ta první rovina. Druhá rovina pak je, když vím, že vím. A pak přichází třetí rovina. Máte příležitost si přečíst Obranu Sokrata? To byste do té doby asi nestihli, že. V Obráně Sokrata, kterou napsal Platon, jsou tři řeči Sokratovy před soudem. A v té první řeči se Sokrates zabývá tím, proč ho lidé nemají rádi. A vykládá tam: Já jsem totiž, občané athénští, nedostal toto jméno atd. (citát – viz str. [číslo chybí – pozn. red.]) Tak tady máme cosi základního. Na jiných místech, velice často v dialozích, se setká Sokrates s nějakým odborníkem, např. s odborníkem přes koně. A teď mu klade otázky, a tu se ukáže, že člověk, který ví údajně všechno o koních, je velice rychle přiveden do úzkých. Ukáže se, že neví leccos podstatného, dokonce to, co je vůbec nejpodstatnější pro všechno vědění o koních. Tedy ukáže se, že je možnost vědět něco o koních; pak že je další rovina, že si myslím, že vím hodně o koních, nebo že si myslím, že nevím nic nebo málo o koních. To je druhá rovina, co si myslím o svém vědění. No a poslední, třetí rovina je ta, na niž posuzujeme, zda to co si někdo (třeba i my) myslí o svém vědění, je správné, nebo není správné. A tato třetí rovina je vlastní rovina

filosofická. Filosofie začíná tady na té rovině. Ne tak, že ten, kdo nějak dospěje na tuto třetí rovinu, už je filosof (ono i na tom něco je, totiž že nevědomky filosofuje, ale na to teď nemyslím); jde o to, že filosofie může začít a být doma jen tam, kde je dosaženo této třetí roviny. Bez této třetí roviny filosofie neexistuje. Může začít jen tam, kde je tato třetí rovina. – No, tak je to tedy reflexe na třetí, reflexe třetího stupně, třetí roviny, třetího poschodí. Už když něco vím o koních, znamená to, že jsem s těmi koni něco dělal. To co vím o koních, to je vlastně reflexe praxe, kterou mám v zacházení s koni. To je reflexe první etáže. Druhá etáž reflexe je, když reflektuji na tuto reflexi, a říkám: já vím všechno podstatné o koních. To už tedy reflektuji na svou reflexi o své praxi s koni. A posléze, když někdo buď sám zjistí, že se mýlí, anebo mu to někdo prokáže, že se mýlil, ukáže mu to. Tak v této třetí rovině, v třetí etáži reflexe, kdy se posuzuje, co si kdo myslí o tom, zda ví nebo neví, tak tam teprve může být doma, tam může zakotvit filosofie. A příště budeme mluvit o té reflexi proto, že... mým cílem bude, když se máme zabývat tématem víry a vědy, mým cílem tedy bude v první řadě ukázat, co to je víra. To si musíme objasnit, to není zcela jasné a samozřejmé. Tam vám trochu budu fušovat do řemesla. A zejména budu trvat na tom, abychom přesně rozlišovali, co je víra a co je reflexe víry. Tak to je tedy program na příště. Co je reflexe, to jsme si tak trochu řekli – příště se k tomu ještě vrátíme, budeme vykládat podrobněji, to to je reflexe, a pak se zeptáme, v jakém vztahu je reflexe a víra, tj.: je víra reflexe nebo je něčím, co může být reflektováno, ale samo reflexí není? A pokud je reflexe, tak stejně může být reflektována. Každá reflexe může být reflektována. Ale existuje jakýsi základ, na němž jsou všechny ty reflexe, ta poschodí reflexe možná. Vposledu ten, kdo něco ví o koních, to ví proto, že s těmi koni přišel do styku, že je krmil, ošetřoval, léčil, když byli nemocní, zná je, ví, jak se na nich jezdí – to je ta obeznámenost v praxi, ta je čímsi základním. Bez toho není žádného vědění o koních. A teď jde o to, zda víra je vědění o něčem, tedy reflexe, anebo zda teprve reflexe víry je vědění, kdežto víra sama je něco jiného. Tak to bude předmětem našeho příštího uvažování. Pusťte si tedy do příště hlavou, co to je vědomí a vědění, začneme tím, co si kdo myslí, alespoň dva by to měli vyložit a pak ostatní s nimi o tom podiskutují, co to asi je vědomí, z které strany bychom k tomu tak nejlépe přistoupili. Můžeme to převést na něco, vyložit to z něčeho jiného nebo jak? Můžeme to popsat, zachytit? Je to velmi nesnadná otázka. Abyste si nemysleli, když vás nebude nic napadat, že to je něco hrozného. Ale pohovoříme o tom. A pak přejdeme na tu reflexi, vyložíme si, co to je, a pak ve vztahu k té reflexi posoudíme, co to je víra. A kdyby ovšem cokoli z toho, co jsme zatím prošli, bylo nejasného, tak se k tomu přirozeně vrátíme, jen to musíte říci. Já si to také projdu, to je nejlepší, protože člověk teprve dodatečně, v návratu, právě v reflexi vidí teprve jasné, co přeskočil nebo co řekl nepřesně, zmateně apod. Ale vy s tím samozřejmě přijďte také. Vždycky se budeme vracet k tomu, co ještě není docela jasné. Tak se mějte pěkně ...

(konec na 2. straně kazety č. 9-89 z 12. ledna 1976.)